

There are no translations available.

Голобуцький В.О.

*Історик українського козацтва,
фахівець з економічної історії України*

м. Київ, Україна

[Біографія](#)

У панському ярмі

(глава з книги «Гомін, гомін по діброві»)

Близько п'яти століть тому сумні часи переживав наш народ. Сусідні держави поділили між собою українські землі. Київщиною, Поділлям, Східною Волинню, частиною Лівобережної України та південних степів заволоділа Литва. Галичину й Західну Волинь захопила Польща. Закарпаття було силоміць приєднано до Угорщини. Буковина відійшла до Молдавії...

При владі стояли тоді великі землевласники - феодалі. На них і гнули спину селяни й міщани. Тяжкою була доля трударя. За шматок поля і садибу, які вважалися панською власністю, селянин мусив віддавати панові велику частину свого прибутку. Зібравши врожай, він віз на панське подвір'я зерно, гнав телицю або вівцю, гусей, ніс сир, масло, полотно. Якщо мав пасіку або полював на звіра, мусив віддати панові частину меду і воску, кілька бобрових, лисячих, вовчих шкур тощо. Це звалося натуральним оброком, або чиншем.

Майже все, що потрібно було для життя панові, стягувалось безпосередньо з селян або виготовлялося на панському подвір'ї ремісниками. Ремісники теж залежали від пана. З допомогою селян вони будували панові дім і різні надвірні служби, робили прості, невибагливі меблі, шили одяг і взуття.

Однак життя не стояло на одному місці. Пригноблені феодалами ремісники тікали з сіл. Найчастіше вони переселялися в міста, яких, до речі, тоді було дуже небагато, і приставали до міщан. Поступово стали виникати й нові міста. Спочатку це були невеликі поселення на перехрестях торговельних шляхів та біля пристаней великих рік. Але згодом вони перетворювались на ремісничі й торговельні центри.

Розвиток міст мав дуже важливі наслідки. Відтепер феодал міг завжди продати у місті сільськогосподарські продукти: хліб, м'ясо, масло, овочі, а також дерево, шкіри, вовну, льон і купити привабливі вироби міських ремісників та небачені раніше заморські товари.

І справді, хіба можна було втриматись од спокуси? Коли пан із своєю панією приїздили до міста і заходили в торгові ряди, їхні очі розбігалися. Чого тільки не було тут! В одному склепі купець спритно розгортав перед ними великі сувої оксамиту, еддабу, китайки, тонкого сукна. В другому зір їхній вбирали чудові іспанські мережива, легкий, як повітря, та білий, як сніг, французький батист. У третьому чарували золоті і срібні персні, сережки, брошки з коштовним камінням. В інших рядах вони знаходили венеціанські дзеркала, чеський кришталь, меблі, килими, картини, рушніці, пістолі, шпаги, кінську зброю з срібними прикрасами, коляски, карети...

І пани хапалися все це купити. Швидко змінювався весь панський побут. Пан уже не хотів жити в простому дерев'яному будинку, а споруджував собі велику кам'яницю або навіть справжній палац, прикрашав його колонами й різними візерунками з дерева, глини, каменю, обставляв дорогими меблями, устилав м'якими, пухнастими килимами. Він тепер виїжджав до міста або в гості до сусіда в розкішній кареті, оббитій зсередини оксамитом і запряженій цугом, шістьма-вісьма кіньми. Кінські голови прикрашали високі султани з барвистого пір'я, а тулуби вкривали поверх зброї білі, червоні і зелені сітки. На передньому коні в сідлі підстрибував форејтор і голосно кричав на зустрічних, щоб звертали з дороги. На підніжках карети, тримаючись за поручні, стояли гайдуки. А ззаду тюпав кінний ескорт - загін озброєних слуг.

Пани починають гидувати тепер навіть їжею, виготовленою їхніми кухарями і пекарями.

Вони вже вернуть носа від браги, пива, горілки і тішать себе вибагливими стравами, різними ласощами, східними прянощами, заморськими винами.

Звичайно, від багатого пана не хотіли відстати середні і навіть дрібні панки. Кожен тягся до витівок і розкошів. З приводу цього волинський шляхтич¹ І. Мелешко казав 1589 року на сеймі²: «Тепер, коли я... зодягну свою стару одягу, то моя жінка, пані Мстиславська, не може без сміху дивитись на мене... Довелось мені купити і годинник у Києві в торгових рядах; дав за нього три копи грошей... На столі не було раніш таких примх, як тепер; бувало, доброю була й гусятина з грибками, і кашка з перчиком, і печінка з цибулею або часником... Вина угорського не вживали, а скромно пили мальвазію, медок і горілку».

Тепер уже шляхта не хотіла навчати своїх дітей у сільських дяків, а посилала їх в єзуїтські колеї до Львова, Перемишля, Варшави і Кракова, а інколи і в західноєвропейські університети.

Але для всього цього потрібні були великі гроші. А здобути їх можна було, тільки посиливши визиск селян. Пани всіляко збільшували натуральний чинш, щоб відправити його на продаж у місто. Крім того, частину оброку було перекладено на гроші, що примусило і селянина частину своїх продуктів продавати в місті. Проте й цього було замало. Тоді пани почали заводити власні господарства, так звані фільварки.

Під фільварок відводили кращі орні землі, сіножаті й пасовиська, які силоміць відбирали в селян. «Там, де було 20 кметів (селян), - писав сучасник (XVI ст.) - лишилося 8 або 10. Має кмет доволі землі, забирають її на фільварок... Всіх можуть зігнати з землі і фільварок там заснувати».

Відтепер для хліборобів настали ще тяжчі часи. Кожен з них мусив з'являтися у фільварок із своїм реманентом - волами, кінями, плугом, серпом, косою, щоб орати панське поле, засівати його власним збіжжям, жати, косити, молотити. Це звалося панщиною. Поволі панщина стала замінити чинш і згодом перетворилась на головний

спосіб експлуатації селян.

Панщина призвела до великих змін у житті селянства. Раніше селянин працював тільки у власному господарстві, поза очима пана. Тепер навпаки: він мусив працювати під наглядом панських посіпак. Де б не був селянин - чи на полі з плугом, чи на сіножаті з косою, чи в stodолі з ціпом, - всюди над ним стояв з батогом або канчуком панський дозорець. На панщину треба було виходити ще вдосвіта, а повертатися з неї пізно увечері. Якщо селянин не виходив один день, мусив відробити пропущений час опісля. Якщо не виходив кілька днів, з нього стягали штраф і шмагали різками або канчуками. Із зростанням панських фільварків меншав селянський наділ і збільшувалась панщина. Дійшло до того, що в деяких панів селянин мусив відробляти панщину протягом більшої половини тижня, а то й весь тиждень. Тільки неділя лишалася йому для власного господарства.

Згодом у частини селян zostались одні городи та хати. Таких звали городниками. Коли ж відбирали на пана й город, лишаячи тільки хату, то таких називали халупниками, або комірниками. А ті, що не мали навіть і хати, ставали, як тоді казали, гультяями. Гультяєві вже треба було щось платити за роботу, щоб він міг прожити. Ось чому пан часто зовсім не цікавився гультяями. Вони кидали рідне село і мандрували світ за очі, шукаючи заробітку. Де тільки не носили їх ноги! Здебільшого гультяї йшли на великі ріки і наймалися там гонити плоти з деревом або дуби (довбані човни) з різним товаром, працювали на рибальських і соляних промислах, у копальнях.

Звичайно, селяни не хотіли миритись із своєю долею. Вони відмовлялися виходити на панщину, розганяли панську адміністрацію, підпалювали панські садиби й навіть убивали самих панів. Тому пани, щоб примусити селян коритися їм, зробити слухняними, позбавляли їх найелементарніших людських прав. Дотепер найважливішим правом селян була свобода переходу від одного пана до іншого. В кінці року, відбувши всі повинності, розрахувавшись із паном, селяни могли піти в інший маєток, сподіваючись полегшити там своє життя. Тепер усе змінилося. В XV столітті в Литві і Польщі майже всюди селян почали закріпачувати, тобто позбавляти права переходу. Феодальна держава йшла назустріч панам і видавала відповідні закони. Так було запроваджено кріпосне право і селян обернено на кріпаків.

З цього часу пан уже почував себе необмеженим господарем у своєму маєтку. Він робив із селянами все, що йому заманеться: відбирав у них не тільки землю, але й майно, брав хлопців і дівчат до свого двору, накладав великі збори і повинності. За найменший опір панові двірські посіпаки тягли селянина на розправу, били його, катували. Пан міг не тільки продати селянина, як худобину, але й убити його. Він за це не відповідав перед судом, бо кріпак був його особиста власність. Посол німецького імператора С. Герберштейн, який на початку XVI ст. відвідав Польщу і Литву, писав: «Селяни тут... перебувають у такому жорстокому рабстві, що коли кого з них, буває, засудять на смерть, то він за наказом пана сам себе повинен убити... А як відмовиться це зробити, то його тяжко виб'ють... і все одно повісять». Трохи пізніше інший іноземець, Руджієрі, такими словами характеризував становище українських селян: «Життя їхнє таке тяжке, що на віть під час найлютішої зими можна бачити погано зодягнених жінок, які босоніж ходять по снігу». За житло для селянина була низька, вросла в землю, курна, без димаря хата, більшу частину дня наповнена димом.

Не набагато краще жилося й міським трудівникам. Тогочасне місто не схоже було з теперішнім. Подорожній, наближаючись до міста, спочатку запримічував удаліні обриси якихось високих споруд. Підійшовши ближче, він уже розпізнавав великі вали з ровом унизу, наповненим водою. На валах стояли дерев'яні або муровані кріпосні стіни з бійницями і вежами. З мурів сторожа пильно оглядала дорогу й підступи до воріт. У неспокійні часи міст через рів піднімали на товстих ланцюгах і спускали тільки з дозволу начальника сторожі.

Аж ось подорожній зрештою проходив у ворота. Тут перед ним, немов дрібно сплетена мережа, у всі боки розходились вузькі й звивисті вулички. Вони майже на кожному кроці перехрещувались, створюючи численні завулки і кутки. Вулиці були страшенно забруднені. За тодішнім звичаєм, туди викидали різні нечистоти, сміття, мотлох, навіть падло. Все це лежало купами, в яких рилися свині.

Подорожньому треба було довго блукати, щоб вибратися з цього лабіринта. Чвалаючи по багну, перестрибуючи через смердючі калюжі, він нарешті виходив на невеликий чотирикутний, вимощений камінням майдан. Тут був центр міста. По один бік майдану стояв великий мурований будинок, над яким височіла гостроверха вежа з великими дзигарями посередині - гордістю мешканців міста. Це була ратуша - будинок міської управи.

Біля ратуші, навколо майдану, купчились, немов набігаючи один на одного, двоповерхові муровані споруди, їхні фасади прикрашали колони, іноді витесані з каменя й оздоблені виліпленим з білої глини листям, виноградними гронами, квітами, фруктами. Невеликі вікна були зашклені різноколірними шибками. В цих будинках жив патриціат - «батьки міста». «Батьки міста» належали до найбагатших міщан. Вони торгували з іншими містами і чужоземними країнами, мали склепи, комори, льохи з різноманітними товарами. Ці багатії керували всім життям у місті, обирали з-поміж себе міського старшину - війта, його помічників і суддів.

За майданом, на вузьких і брудних вулицях, в маленьких хатках жили міщани-ремісники. Залежно від фаху вони об'єднувались у цехи. Кожен цех - ковальський, теслярський, чинбарський, шевський, кравецький, різницький тощо - обирав своїх старшин. Останні пильно стежили, щоб жоден з тих, хто не належав до цеху, не займався ремеслом, керували збутом виробів, пильнували, щоб кожен ремісник виготовляв речі належної якості. Ремісник був майстер, господар невеличкої майстерні. Він працював із двома-трьома найманими підмайстрами й підлітками-учнями, яких йому віддавали «в науку». Підмайстри й учні разом з партачами³, поденниками і збіглими селянами, що шукали в місті заробітку, становили найбільш і найпригнобленішу частину міського населення.

Найбільші міста були Київ і Львів. Слава про чудові вироби київських ремісників лунала не тільки по всій Україні, але й далеко за її межами. Київ був також пунктом, через який проходили торговельні шляхи з Росії на захід, а також на схід - у Крим, Туреччину, Персію. Київські купці торгували з різними країнами. Особливо тісні були їхні торгові зв'язки з Росією.

Міста поділялися на королівські, або великокнязівські, і приватні. Перші належали державі, другі - окремим власникам: багатій шляхті, єпископам, монастирям. Королівські намісники і власники міст примушували міщан відбувати численні повинності. Міщан виганяли будувати і ремонтувати міські укріплення, мости, гатити дороги, охороняти місто, змушували утримувати королівських урядників, працювати в маєтках власника міста: жати, косити, ловити рибу.

Тяжкий гніт, який терпів український трудовий народ, посилювався жорстоким

національним гнобленням і релігійними утисками. Польські пани разом із католицькою церквою зневажливо ставились до української культури: забороняли в офіційних установах українську мову, переслідували національні звичаї. Одночасно українців обмежували в різних інших правах. Дійшло до того, що у Львові, наприклад, українські міщани могли проживати лише на одній Руській вулиці, їм заборонялося торгувати сукном, займати міські посади тощо. Польські пани намагалися силоміць ополячити і окатоличити український народ.

Всі ці утиски ще більше загострювало панське свавілля. У Литві і Польщі державна влада зосередилася в руках найбагатших землевласників (магнатів). У Литві, наприклад, усім верховодили князі Радзивіли, Сапіги, Острозькі, Вишневецькі, Чарторийські. Магнати володіли сотнями сіл і десятками міст. Їхні маєтки становили цілі великі округи. Магнати мали війська і фортеці. Своїм багатством і розкішшю їхні резиденції мало чим відрізнялись від королівських палаців. Кожен магнат мав багато слуг із середньої і дрібної шляхти. Зовсім бідні шляхтичі служили у магнатів лакеями, кухарями, кучерами. Магнат мав право навіть відшмагати їх, як і кріпаків. Правда, шляхтича можна було побити, тільки поклавши на килим. Всі ці великі і малі магнатські «хлібоїди» були цілком залежні від свого патрона (покровителя) і робили все за його вказівкою.

Сучасники називали магнатів королев'ятами. І справді, магнатські маєтності нагадували «держави в державі». Прагнучи розширити свої володіння, магнати воювали між собою. З юрбами озброєної челяді вони нападали один на одного, захоплювали села і міста, нещадно грабуючи народ.

Щоб зберегти і збільшити свої привілеї, магнати вели невпинну боротьбу також з королівською, або великокнязівською, владою. Повітові сеймики, тобто окружні збори шляхти, щоб догодити магнатові, обирали на послів до сейму саме тих, кого бажав магнат. Ось чому польські і литовські сейми були зборами справжніх магнатських ставлеників. Вони, ясна річ, чинили те, що їм наказували магнати. Король був обмежений у своїх правах і без волі сейму, а також купки магнатів, яка становила при ньому раду, не міг нічого робити - ні оголошувати війни, ні укладати миру, ні навіть виїжджати за кордон; він наче був у полоні в магнатів. Магнати займали найвищі посади в державі - командували військом, були воєводами⁴ і старостами⁵, відали зносинами з чужими державами, розпоряджались державними коштами.

Кожен магнат, зрозуміло, дбав про себе, а не про державні інтереси. І це тяжко позначалось на такій важливій справі, як оборона країни. Побоюючись, щоб король із допомогою війська не міг посилити свою владу, магнати заборонили йому набирати велику армію, будувати фортеці поблизу їхніх маєтків. Захоплені збільшенням своїх володінь і поширенням влади, магнати недбайливо ставились до охорони держави. Південні й гавденно-східні кордони Польщі і Литви були майже відкриті. Тільки деінде - у Кам'янці-Подільському, Каневі, Черкасах тощо - стояли невеликі й напівзруйновані фортеці. На відбудову їх у магнатів завжди бракувало коштів. Південь і схід України були беззахисні перед нападами сусідів - татарських і турецьких загарбників.

Кримські татари були здебільшого кочівники. Татарські феодалі - беки і мурзи - володіли величезними табунами коней, стадами худоби, маєтками. Вони жорстоко експлуатували залежних від них бідних кочівників і селян. Не задовольняючись цим, беки і мурзи постійно нападали на сусідні народи, убивали, грабували й брали в полон людей. На чолі Кримської держави стояв хан. Він жив у своїй столиці Бахчисараї в казкових розкошах. Ханові віддавали шану, наче богам. Навіть найзнатніші феодалі, з'являючись до хана, могли доторкатися лише до його ступні. А втім, так було тільки зовні. Насправді ж беки і мурзи, подібно до польських і литовських магнатів, боролися проти хана, всіляко намагаючись обмежити його владу, і в той же час боролися між собою. Це послаблювало Кримську державу і врешті призвело до того, що наприкінці XV ст. Туреччина поставила її в залежність від себе. Відтоді хан зробився васалом⁶ турецького султана.

Туреччина, або, як її тоді називали, Османська Порта, перетворилася в XV-XVI ст. на найбільшу і наймогутнішу державу на Сході. Турецькі султани завоювали понад 30 різних держав і поширили свою владу на величезні простори, їхні володіння на заході доходили до Гібралтарської протоки, а на сході межували з Персією. На півдні вони підкорили майже всі арабські племена. Турки вдерлися навіть у Центральну Європу й захопили також Чорноморське узбережжя. Просуваючи свої кордони в напрямку Угорщини, Молдавії, Польщі, Литви й Росії, турки всюди будували фортеці. Згодом на західному й північному узбережжях Чорного моря з'явилася ціла система турецьких укріплень. Гирла Дунаю замикали такі фортеці, як Тульча, Ізмаїл, Ісакча; у гирлі Дністра було побудовано Акерман (Білгород); далі на схід виникли Гаджібей (сучасна Одеса), за ним Очаків, у гирлі Дніпра - Кінбурн. Турецькими кріпостями було забудовано все Кримське узбережжя. Тут стояли Газлеві (сучасна Євпаторія), Кафа (сучасна Феодосія), Керч і Єнікале. Вихід з Дону в Азовське море теж був закритий турецькою фортецею Азовом. Із своєї столиці - Стамбула (Константинополя) султан (падишах) з погордою дивився на інші народи і вважав себе за володаря всього світу. Щоб підкреслити це, султан Сулейман II Прекрасний, наприклад, привласнив собі такий пишний титул: «... я сам, султан султанів, цар царів, що роздає корони монархам усієї земної кулі, тень бога на землі, султан і падишах Білого (Егейського) й Чорного морів, Румелії, Анатолії, Караманії,

Румської землі, Зулькадрошу і Діарбекру, Курдистану, Азербайджану, Персії, Дамаска, Алеппо, Кіпру, Мекки і Медини, Єрусалима, всієї землі Аравії, Йемену і багатьох інших земель, завойованих зброєю моїх благородних і знаменитих предків (хай освятить Господь їхні могили!), а також придбаних вогненним мечем і переможною шаблею моєї найавгустішої величності».

Після того як турки оволоділи північним узбережжям Чорного моря, напади татарських і турецьких феодалів стали страшним лихом для українського і російського народів. Правда, сильна Російська держава вживала серйозних заходів проти цієї агресії. На величезному просторі - від Нижнього Новгорода до Путивля і Новгород-Сіверська - звивисто йшла так звана «Засічна лінія», тобто ланцюг великих і малих укріплень. Зовсім іншим було становище у Польщі і Литві. Кордони цих держав були оголені. Користуючись цим, татари кілька разів на рік вдиралися в українські землі.

Татарський воїн був озброєний луком, котяною або дерев'яною палицею, кинджалом і шаблею. Металеві щити й шкіряні панцири мали лише найбагатші. Простий воїн захищав своє тіло бавовняним халатом на ваті або кожухом, вивернутим хутром назовні. Тому здалека здавалось, ніби на конях сидять чорні й білі ведмеді. На голову воїн надівав високу гостроверху шапку. Не такий вигляд мав багатий татарин. Він був зодягнений в каптан із сукна, оксамиту чи едбабу гарячих кольорів або в ошатний халат, на голові мав шапку, прикрашену лисячим чи соболиним хутром, а на ногах червоні або жовті сап'янці. Його зброя виблискувала сріблом, золотом і коштовним камінням. Крім коня під сідлом, кожен татарин мав ще кілька коней, щоб везти здобич. Не злізаючи з сідла майже цілу добу, а перескакуючи на повному ходу з одного коня на іншого, татари за короткий час проходили великі простори. Обозів вони не мали. Через ріки переправлялися вплав, тримаючись за гриви коней і прив'язуючи до їхніх хвостів невеликі плоту з очерету або хмизу. На такі плоту клали зброю, одяг і їжу. Кожен татарин мав при собі також кресало, шило і обов'язково «сирівці» - довгі ремені зв'язувати бранців.

Татарські напади були несподівані і страшні. Похід звичайно відбувався так. Татарська орда числом десять - двадцять тисяч чоловік наближалась до кордонів української землі. Тут, у певному місці, вона поділялася на кілька загонів і швидко просувалась уперед. Привали татари робили рідко. Зупинялися тільки для того, щоб трохи відпочити й попасти коней. В такому разі ставали де-небудь у глибокій балці або біля лісу. Вогнів не розводили і їсти не варили, а живилися в'яленою кониною. Все було розраховане на те, щоб якнайшвидше заглибитись у країну, пограбувати її і так само швидко втекти із здобиччю.

Підійшовши до села, татари непомітно підпалювали стоги, стодоли, хати. І коли починався переполох кидались на людей, вбивали всіх, хто пробував дати відсіч, а також старих і малих, грабували різне добро, худобу, коней. Найголовнішою здобиччю був ясир - бранці. Тому старалися хапати і в'язати найздоровших чоловіків і жінок, парубків і дівчат. Жорстокості грабіжників не було краю. Сучасник (XVI ст.) писав: «Ми бачили, як їх (людей) вбивали, стинали їм голови... жорстокий ворог кидав у вогонь їхні тремтячі серця, виривав легені й оголяв нутрощі». Шляхи, якими йшла орда, освітлювались страшними загравами пожеж і вкривалися трупами вбитих і замордованих мирних жителів.

Найбільшої шкоди й лиха від нападів зазнавали селяни. Адже здобути місто було не так легко, як село. Що ж до панів, то вони мали змогу рятуватися за міцними мурами замків.

Пам'ять про злочини кримських насильників, що протягом століть спустошували Україну, зберегла сумна народна дума:

Зажурилась Україна, бо нічим прожити,
Витоптала орда кіньми козацької діти,
Малих потоптала, старих порубала,
А молодшим, середульшим назад руки пов'язала.
Під хана погнала.

Міцно зв'язаних сирівцями бранців гнали широкими українськими степами в далекий Крим. Мало хто міг витримати цей шлях. Багато вмирало від голоду, спраги й тяжких знущань. Та ще більше лихо очікувало полонених у Криму. Для багатьох татарський полон був гірший за смерть. Пригнаних у Крим бранців ділили, відбираючи дітей у батьків, жінок у чоловіків, сестер у братів. Десяту частину невільників віддавали ханові в податок, частину брали мурзи для роботи в своїх маєтках. Поводилися там з невільниками надзвичайно жорстоко. В лахмітті, босоніж вони працювали літом під пекучим промінням південного сонця, а взимку на холоді. Щоб невільники не могли втекти, їм випікали тавра на чолі й щоках, відрізували вуха, калічили ноги, заковували в кайдани, на ніч замикали в темниці, кидали в ями. Звичайною поживою невільників, як розповідали очевидці, було м'ясо - падло, гниле, вкрите червами; воно викликало огиду навіть у собак.

Головна маса бранців призначалась на продаж. Найбільшими невільничими ринками, відомими далеко поза межами Криму, були Кафа й Газлеві. Закутих бранців виводили на базари, їх було так багато, що один сучасник (XVI ст.), спостерігаючи, як вони безперервним потоком вливалися у міську браму, дивувався і питав: «Звідки така сила народу і чи лишилися ще люди на Україні?».

Работорговці з Туреччини, Персії та інших східних країн пильно оглядали живий товар: чи немає якої вади. Вони примушували невільників відкривати рота, показувати губи, бігати. Молодих і вродливих дівчат та жінок перепродували в гареми. Здорових і сильних чоловіків відправляли в маєтки феодалів, у копальні. Чимало їх попадало на турецькі каторги - великі веслові судна. Тут гребців розміщували в два ряди вздовж бортів по п'ять-шість чоловік за кожним веслом. Прикуті куті залізним ланцюгом до лавок невільники повинні були рівномірно гребти під глухі звуки тулумбаса, старовинного інструмента, схожого на бубон.

Тяжкий кріпосницький і національний гніт, а також кривава агресія татар і турків викликали мужній опір з боку народу. Чимраз частіше стали вибухати повстання. Відмічаючи це, польський публіцист XVI ст. Ф. Моджевський писав: «Скільки у шляхти підданих, стільки у неї і ворогів». Народні повстання почали охоплювати цілі місцевості. 1490 року селяни, що зібрались під проводом Мухи на молдавському кордоні, рушили в Галичину. Повстанці громили шляхетські маєтки й замки, виганяли й убивали ненависних польських і українських панів. Повстання набрало такого розмаху, що король скликав посполите рушення, тобто мобілізував шляхту, і запросив на допомогу пруських феодалів. Повстання Мухи зазнало поразки. Але боротьба народу не припинилася.

¹ Шляхта, або шляхетство, - назва феодалів у Польщі і Литві, панівний стан, що користувався найвищими правами і привілеями; головні з них - володіння землями і селянами та участь в управлінні державою.

² Сейм - найвища законодавча установа в Польщі і Литві, де вибирали також королів, шляхетський парламент.

³ Партачі - ремісники, яким не дозволялося вступати в цех; вони потай виготовляли і продавали свої вироби.

⁴ Воеводство - область; воевода - начальник області.

⁵ Староство - округа з державними маєтками, селами й містами; староста - начальник такої округи.

⁶ Васал - феодал, який залежить від іншого, сильнішого феодала; цей останній в такому випадку називається сюзереном.

Джерело: Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві: історичні розповіді про запорозьких козаків. - Дніпропетровськ: Січ, 2003. - 207 с.

Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві (глава «У панському ярмі»)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Поява козацтва»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Запорозька Січ»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Повстання»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Козаки на Січі»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Северин Наливайко»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «На суші і на морі»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Тарас Трясило»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Кодацька фортеця»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Провісник бурі»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «За возз'єднання»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «На варті»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Бурхливі часи»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Нова Січ»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Гайдамаки»\)](#)

[Голобуцький В.О. Гомін, гомін по діброві \(глава «Епілог»\)](#)

Переведення в електронний вигляд: Бутенко О.П.

На нашому сайті Ви можете дізнатися більше про козацтво:

- [Козацтво](#)
- [Козацька доба](#)

[У разі використання матеріалів цього сайту активне посилання на сайт обов'язкове](#)